

SINDIKATI

Samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov

PRILOGA DELAVSKE ENOTNOSTI

15. dec. 1973

Glavni in odgovorni
urednik:

IVO TAVČAR

SPOŠTOVANI TOVARIŠ!

Pred teboj je posebna priloga »Sindikati« s podnaslovom: Samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov. Že dolgo je obstajala želja, da bi tisto gradivo s področja samoupravnega sporazumevanja, ki ima trajnejši pomen, objavljali v tiskani obliki. Zdaj začnemo to zamisel uresničevati. Vsem, ki se tako ali drugače ukvarjajo z vprašanji razporejanja dohodka in delitve osebnih dohodkov, bo s tem omogočeno, da si ustvarijo pregled trajnejšega gradiva, ki zadeva področje usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov.

Ta posebna priloga, ki bo izhajala po potrebi, po možnosti pa vsaj enkrat v mesecu, je namenjena članom skupnih komisij podpisnic samoupravnih sporazumov, delegatom v zborih udeležencev samoupravnega sporazuma za dejavnosti in tistim za območja, članom sindikalnih in samoupravnih organov, delavcem v strokovnih službah, odgovornim delavcem v vodstvih organizacij združenega dela in seveda še mnogim drugim. Tako kot je širok interes za probleme delitve dohodka in osebnih dohodkov, tako naj bo razvejan tudi krog uporabnikov te posebne priloge.

Tematsko bo priloga objavljala materiale s seje komisije za presojo skladnosti samoupravnih sporazumov, analize centra za samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov, predloge skupnih dogovorov, o katerih je potrebna javna razprava, sporočila podpisnikov splošnega družbenega dogovora, itn.

Naročniki »Delavske enotnosti« bodo tudi to posebno prilogo dobivali skupaj z listom brez posebnega doplačila. Obenem bomo drugim interesentom omogočili, da se proti primernemu plačilu naročijo samo na to prilogo.

Stjepan Šaubert

PREDLOG

**Vsebinska in organizacijska
zasnova samoupravnega
sporazumevanja in dogovarjanja
o delitvi dohodka
in osebnih dohodkov**

Ljubljana, novembra 1973

A. UVOD

Skupščina SR Slovenije je julija 1973. leta sprejela (novi) zakon o samoupravnem sporazumevanju in družbenem dogovarjanju o merilih za razporejanje dohodka in za delitev sredstev za osebne dohodke. Zakon je nastajal na podlagi dveh letnih izkušenj in spoznanj podpisnic samoupravnih sporazumov kakor tudi drugih družbenih dejavnikov, ki so tako ali drugače sistem samoupravnega sporazumevanja in družbenega dogovarjanja o delitvi dohodka in osebnih dohodkov spodbujali, spremljali ter vplivali na njegovo družbeno-ekonomsko vsebino in razvoj. Tako so o sistemu, izkušnjah in smeri nadaljnjega razvoja večkrat razpravljali v telesih skupščine SR Slovenije, v organih CK ZKS in na sejah CK ZKS, v sindikatih, gospodarski zbornici itd. Zlasti pomembne so ocene, spodbude in predlogi, ki jih je izoblikovala napredna družbena praksa v delovnih kolektivih.

V tem obdobju so bili v središču politične pozornosti in družbenega interesa ustavni dokumenti. Ta najširši družbeni dogovor o temeljni vsebini in smereh družbenoekonomskega in političnega razvoja naše družbe je odločilno prispeval k razjasnitvi nerazrešenih vprašanj tudi na področju družbenega usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov. Čeprav je zakon (o samoupravnem sporazumevanju in družbenem dogovarjanju o merilih za razporejanje dohodka in za delitev sredstev za osebne dohodke) nastajal v času sprejemanja in po sprejetju ustavnih dopolnil, je bila za družbeno prakso odločilnega pomena razprava o celotnem ustavnem besedilu. Kakorkoli so ustavna dopolnila bila revolucionaren in dragocen prispevek za hitrejšo in odločnejšo spreminjanje družbeno-ekonomskih odnosov v združenem delu, je celovit ustavni tekst ustvaril resnično možnost, da delavci – kot osnovni nosilci novega in naprednega v razvoju družbe – svoje delo in delovanje opirajo in ravnajo upoštevaše spoznanja o nujni medsebojni odvisnosti posameznega in celote, kratkoročnega in dolgoročnega, ekonomskega in političnega, samoupravnosti in uspešnosti. Razumevanje mnogoterih vezi in odgovornosti, ki skupaj tvorijo naš sistem socialistične samoupravne demokracije, prihaja morda najbolj do veljave v družbenoekonomskih odnosih, v katerih je ena od bistvenih prvin družbeno usmerjanje delitve dohodka in osebnih dohodkov. Zaradi tega poudarjamo pomembnost celovitega ustavnega besedila. In zaradi tega moramo pri dograjevanju sistema družbenega usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov vseskozi in venomer izhajati iz ustave. Zakon torej ne more biti okvir in meja dograjevanja sistema, temveč le koristen in potreben pripomoček in sredstvo. To nikakor ne pomeni negiranja zakona; njegovo bistveno družbeno vsebino in namen bi negirali, če bi napredno prakso dogmatsko potiskali na stran z bolj ali manj ozko razumljeno črkozakona. Če kje, potem je na tem družbeno dokaj neraziskanem področju potrebna in možna svoboda ustvarjalne pobude, da pogumno in odgovorno ter nenehno izpopolnjujemo sistem. Zaradi tega moramo, ko rečemo samoupravni sporazum ali družbeni dogovor, pod tem razumeti sporazumevanje oziroma dogovarjanje kot nenehen proces medsebojnega usklajevanja interesov, pravic in dolžnosti, tako kot

se nenehno spreminjajo pogoji, v katerih dohodek ustvarjamo, ali (in) pogoji, ki vplivajo na njegovo delitev. Tako je treba tudi razumeti naše skupno spoznanje, da je samoupravno sporazumevanje proces. Ne le proces v organizacijskem pomenu (v treh letih že drugi zakon), temveč in zlasti po njegovi vsebini, po obsegu v sporazumih opredeljenih odnosov zato, da bi zgradili sistem družbenega usmerjanja, ki bo opredeljeval odnose med delavci v celotnem družbenem delu, kar zadeva njihove dolžnosti in pravice pri gospodarjenju z družbeno lastnino in odnose pri razpolaganju s celotno presežno vrednostjo.

Za tako opredelitev in smer naših prizadevanj imamo dovolj osnov v osnutku ustave in v drugih aktualnih političnih dokumentih. Tako ustava poudarja, da le delo zagotavlja družbeni in ekonomski položaj človeka. Med nedotakljive podlage človekovega položaja in njegove vloge v celotnem družbenoekonomskem in političnem sistemu sodi družbena lastnina produkcijskih sredstev, ki zagotavlja pogoje za samoupravljanje delovnih ljudi v proizvodnji in delitvi proizvodov dela in za usmerjanje razvoja družbe na samoupravnih osnovah. Na delu zasnovana pravica do samoupravljanja je po ustavi tista podlaga, na kateri vsak delovni človek enakopravno z drugimi delovnimi ljudmi odloča o lastnih in skupnih interesih. Ob uresničevanju načela: „Vsak po svojih sposobnostih – vsakemu po njegovem delu“, je dolžnost vsakogar posebej in vseh skupaj, da zagotavljamo razvoj materialne osnove za lastno in družbeno delo in prispevamo k zadovoljevanju drugih družbenih potreb. Načelo delitve po delu mora biti v sistemu socialističnih samoupravnih odnosov oplemenitenost s solidarnostjo in vzajemnostjo vsakogar do vseh in vseh do vsakogar, ker le tako zagotavljamo naše trajne interese in omogočamo uresničitev ekonomske, socialne in osebne varnosti človeka. Toda socialistična samoupravna demokracija ne bi bila uresničljiva, če bi jo razumeli le kot zbir posamičnih ali skupnih pravic in ne kot razumno celoto enakosti pravic, dolžnosti in odgovornosti.

Kot rdeča nit se skozi celotno družbenoekonomsko in politično ureditev prepleta nujno spoznanje o družbeni naravi dela in iz tega dela izhajajočega dohodka, ki je, temu skladno, del družbene lastnine. Na teh osnovah je zasnovan celoten splet medsebojnih odnosov, odgovornosti in pravic. Iz tega izhajamo tudi pri uresničevanju samoupravnih pravic in dolžnosti pri gospodarjenju z družbenimi sredstvi, pa tudi pri določanju odnosov pri prilaščanju proizvodov družbenega dela. Praktična posledica tega je, da o delitvi dohodka na del, ki je namenjen za razširjanje osebnih in skupnih potreb delovnih ljudi, odločajo delovni ljudje v skladu z načelom delitve po delu, ki ta dohodek ustvarjajo, in sicer v skladu z medsebojno odgovornostjo in solidarnostjo ter z družbeno določenimi osnovami in merili za pridobivanje in delitev dohodka. Sredstvo in instrument družbenega opredeljevanja teh odnosov pa so samoupravni akti v temeljni organizaciji združenega dela in v drugih oblikah njihovega povezovanja, samoupravni sporazumi, družbeni dogovori, dokumenti skupščin družbenopolitičnih skupnosti, družbeni plani pa tudi celotna družbena regulativa z ustavo vred. Pa še

to ni vse: iz celote urejanja teh odnosov ni — in niti ne bo — mogoče izključiti pomembnega vpliva aktivnega delovanja družbenopolitičnih organizacij, zlasti ZK in sindikatov. Kljub tej nesporni ugotovitvi bo v tem zapisu predmet obravnavanja le tisti del, ki zadeva konstituiranje in vsebino samoupravnih sporazumov in družbenega dogovarjanja.^x

V drugem delu tega gradiva je zasnova sistema samoupravnega sporazumevanja, ki — uresničena — pomeni možen in na sedanjih spoznanjih zgrajen organizacijski in vsebinski koncept. Dosedanje izkušnje in družbenopolitična izhodišča so solidna osnova za tako delo. Toda posebnost obravnavane problematike, interes velike večine delavcev za družbeno usmerjanje delitve dohodka in osebnih dohodkov in zlasti njihova velika pričakovanja, ki se doslej niso v zadostni meri uresničila, so velika naloga in osnova odgovornosti vseh, ki so dolžni — zvesto družbeno opredeljenim ciljem in hote-njem — spodbujati izpopolnjevanje in dograjevanje tega sistema. Pri tem smo objektivno soočeni z nekaterimi dilemami. Če jih ne bi spoznali in če ne bi za njihovo razrešitev zavzeli uresničljivega stališča, bi to pomenilo, da smo klonili pred teorijo spontanosti. Neposredna praksa bi sicer — tu hitreje, tam počasneje — bolj ali manj stihijsko razreševala te dileme, toda vsekakor tak način razreševanja pomembnih družbenih vprašanj ni racionalen.

V dosedanjem sistemu samoupravnega sporazumevanja so bili osnovni instrument usklajevanja samoupravni sporazumi, ki so bili sklenjeni po proizvodnem načelu. V njih so bili opredeljeni vsi odnosi, ki so pomembni za družbeno usmerjanje delitve dohodka in osebnih dohodkov. Čeprav je dosednji zakon omogočal tudi sklepanje samoupravnih sporazumov po območjih (teritorialno načelo), do sklepanja le-teh ni prišlo. Sedanji zakon bolj določeno spodbuja (ne obvezuje!) temeljne organizacije združenega dela, da del delitvenih odnosov uredijo v samoupravnem sporazumu, ki naj ga sklenejo z delavci drugih temeljnih organizacij združenega dela na območju ene ali več občin. Zanimivo in značilno je, da se delavci iz nekaterih temeljnih organizacij združenega dela še vedno zavzemajo, da bi tudi v bodoče obstajali kot edina oblika samoupravnega sporazumevanja o delitvi dohodka in osebnih dohodkov samoupravni sporazumi, ki jih sklepajo delavci temeljnih organizacij združenega dela določene dejavnosti. Taka stališča so deloma posledica inercije, deloma pa jih povzroča preseženo mnenje, da se nastajanje dohodka in njegova delitev začne in sklene znotraj tovarniške ograje. Takšno stališče negira celovitost odnosov, izraženih v dohodku, deli družbeno delo na proizvodni in potrošniški del in ne sloni na spoznanju o družbeni naravi dohodka. Brez samoupravnih sporazumov med temeljnimi organizacijami združenega dela določenega območja tudi ne bi mogli preseči posredniške vloge proračunov pri financiranju tistih potrebnih dejavnosti, ki delujejo v krajevni skupnosti, občini ali regiji in je njihov obstanek in delovanje nujen za delavce vseh temeljnih organizacij združenega dela na tem območju. Celotno področje skupne porabe je takšne narave, da se moramo pri usklajevanju naših medsebojnih pravic in dolžnosti sporazumevati z delavci sosednje in sosednjih temeljnih organizacij združenega dela v kraju, kjer delamo in živimo. To so le nekateri, s primeri navedeni elementi, zaradi katerih je nujno sklepanje samoupravnih sporazumov tudi po teritorialnem načelu. Zaradi tega, ker ta vrst sporazumov organizacijsko in vsebinsko še ni razvita, je potrebno intenzivnejše angažiranje sindikalnih organizacij v občinah in občinskih skupščin, da bi delo steklo organizirano in skladno s celotnim konceptom.

^x V tem delu smo spomnili le na nekatera za obravnavani problem pomembnejša družbenopolitična izhodišča. Namen tega zapisa in prostor ne dovoljujeta, da bi jih obširneje in v celoti povzeli. To ni niti potrebno, ker je to mnogo bolje storjeno v drugih aktualnih materialih, ki so objavljeni ob ustavnih razpravah. Tako je razen ustavnega besedila samega odlična osnova prispevek tovariša Edvarda Kardelja „Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb“, ČZP „Komunist“, Ljubljana, 1973.

Kar zadeva samoupravno sporazumevanje po območjih, gre tudi za dilemo, in sicer: temeljne organizacije združenega dela nekega območja sklenejo samoupravni sporazum, hkrati — toda neodvisno od tega — pa občinska skupščina, sindikati, samoupravne interesne skupnosti in druge samoupravne organizacije za to območje sklenejo družbeni dogovor. S tem družbenim dogovorom se dogovorijo o skupnih izhodiščih, o merilih in postopkih, po katerih se bodo ravnali pri izpolnjevanju svojih pristojnosti in svojih nalog, ki jih imajo pri uresničevanju postavk in smernic občinskega (regionalnega) družbenega plana, ki zadevajo splošno in skupno porabo, politiko socialne varnosti in življenjske ravni delavcev. Zavzemamo se, da se za območje sklene tak družbeni dogovor, ki bi ga poleg skupščine občine, občinskega sveta Zveze sindikatov Slovenije, samoupravnih interesnih skupnosti in drugih samoupravnih organizacij soustvarjale in podpisale tudi temeljne organizacije združenega dela tega območja. Razlogov, ki govore v prid taki rešitvi, je več. Predvsem pa je to najbolj racionalna pot za usklajevanje interesov in dolžnosti glede tistih elementov družbene reprodukcije, ki se uresničujejo izven temeljne organizacije v različnih oblikah širšega povezovanja in združevanja dela in sredstev.

Med nenehno sporna vprašanja dosedanjega sistema družbenega usmerjanja sodi vsebina in vloga družbenega dogovora, ki ga na ravni SR Slovenije sklenejo Izvršni svet Skupščine SR Slovenije, republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, Gospodarska zbornica Slovenije in republiške samoupravne interesne skupnosti s področja družbenih dejavnosti. V prvih začetkih izgrajevanja samoupravnih sporazumov je ta družbeni dogovor opravljal tudi vlogo spodbujevalca, da bi bistvena vprašanja na kar najbolj usklajen način uredili v samoupravnih sporazumih. To svojo funkcijo je opravil. Še več. Zavoljo objektivnih in subjektivnih razlogov je bil vse preveč „nadrejen“ samoupravnim sporazumom. Vseboval je več določil, ki so bila za podpisnike samoupravnih sporazumov obvezna, čeprav le-ti dogovora niso sklepali in sopedpisovali. Mislimo, da taka vsebina in zlasti vloga (republiškega) družbenega dogovora ni le neskladna z ustavnimi načeli, temveč ni niti potrebna. Po konceptu, ki je predložen, družbeni dogovor skladno z ustavo in zakonom neposredno zavezuje le njegove podpisnike. Njegovi podpisniki pa, skladno z dolžnostmi in pravicami, ki jih imajo v sistemu družbenega usmerjanja in samoupravnega sporazumevanja, uresničujejo skupaj in vsak na svojem področju družbenega delovanja njegove določbe. Tako bo dosežena maksimalna skladnost med samoupravnimi sporazumi kot tudi med njihovimi najpomembnejšimi določbami s širšim družbenim interesom.

SR Slovenija je prva sprejela zakon, ki ureja družbeno usmerjanje delitve dohodka in osebnih dohodkov. Čeprav (še vedno) ni medrepubliškega družbenega dogovora o temeljnih vprašanjih usmerjanja delitve, je vendarle zaznaven dokajšen medsebojen vpliv enega sistema na druge in obratno. To dejstvo morajo upoštevati vsi, ki kakorkoli prispevajo k izpopolnjevanju bodisi samoupravnega sporazuma ali pa sistema kot celote.

Sistem samoupravnega sporazumevanja mora biti nenehno izpostavljen kritiki družbene prakse in na njej temelječe teorije. To je zagotovilo, da bomo slabše ali slabe rešitve zamenjali z boljšimi, da bomo svoje medsebojne odnose urejali v skladu z našimi resničnimi in dolgoročnimi interesi. Nerealno bi bilo pričakovati, da bomo že v nekaj mesecih zgradili sistem tako, kot je zasnovan v tej zasnovi. Vendar je prav zavoljo različnih objektivnih in subjektivnih plivov, ki povzročajo hitrejše ali počasnejše uresničevanje postavljenih ciljev, nujno, da se dogovorimo o osnovnih vsebinskih in organizacijskih elementih, ki bodo zagotovili, da — čeprav časovno in krajevno v različnih konkretnih razmerah — zasledujemo in dosežemo isti družbeni cilj. Enotnost glede osnovne ideje in koncepta je osnova za operativno svobodo posameznih dejavnikov družbenega razvoja, da bodo v svojem konkretnem delovanju razbremenjeni nepotrebnih dvomov, ali je vsak korak posebej v skladu s skupno dogovorjeno potjo. K temu naj pripomore tudi to gradivo.

B. VRSTE IN VSEBINA SAMOUPRAVNIH SPORAZUMOV IN DRUŽBENIH DOGOVOROV

Namen tega poglavja je opisati zasnovo vsebine samoupravnih sporazumov in družbenih dogovorov, ki naj bi ustrezali intencijam zakona oziroma političnim izhodiščem, za katere smo se dogovorili.

Medtem ko smo doslej gradili v glavnem sistem samoupravnega sporazumevanja po dejavnostih (proizvodno načelo), spoznanja in dosedanje izkušnje terjajo, da v usklajevanju medsebojnih interesov močnejše — če ne celo pretežno — poudarimo sporazumevanje za območja (teritorialno načelo).

Za lažje in celovito razumevanje teksta, ki sledi, je potrebno poudariti, da je za razporejanje dohodka temeljne organizacije združenega dela kakor tudi za delitev osebnih dohodkov potrebno in nujno upoštevanje meril in osnov iz samoupravnega sporazuma dejavnosti pa tudi določb samoupravnega sporazuma, sklenjenega za območje. Obe vrsti sporazumevanja delujeta kot sredstvo družbenega usmerjanja v nenehnem medsebojnem učinkovanju in prepletanju; šele obe vrsti sporazumov skupaj dajeta tiste potrebne elemente, ki so potrebni delavcem temeljne organizacije pri odločanju.

Ustavnih načel o medsebojnih odnosih v združenem delu, o družbeni reprodukciji, družbenoekonomskih in političnih odnosih ne bi bilo možno uspešno uresničevati, če ne bi delavci tudi na področju samoupravnega sporazumevanja, ki je svojevrstna oblika odločanja o dohodku, del svojih medsebojnih odnosov uresničevali po teritorialnem načelu v občini, za več občin, v industrijskih centrih ipd.

Osnovni nosilci sklepanja samoupravnih sporazumov so delavci v temeljnih organizacijah združenega dela. To pomeni, da je tudi v

organizacijah združenega dela, ki imajo v svojem sestavu več temeljnih organizacij združenega dela iste dejavnosti, nosilec pravice sporazumevanja vsaka temeljna organizacija združenega dela. Organizacija združenega dela je podpisnik samoupravnega sporazuma le v primeru, če tako sklenejo temeljne organizacije združenega dela v sporazumu o združevanju. Pa tudi v tem primeru je organizacija združenega dela le podpisnik, medtem ko ostaja osnovna pravica sporazumevati se na delavcih temeljne organizacije združenega dela in ni prenosljiva.

Dosledno spoštovanje tega načela je pomembno ne le zaradi tega, da bi sklepanje samoupravnega sporazuma približali delavcem v temeljnih organizacijah združenega dela, temveč predvsem zato, ker se v samoupravnih sporazumih usklajujejo osnovni družbeno-ekonomski interesi delavcev v združenem delu in bi bilo vsakršno prenašanje te pravice na katerekoli „višje“ ravni v nasprotju z načeli ustave o neodtujljivih pravicah delavcev, da neposredno odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela.

Celotni sistem samoupravnega sporazumevanja — ne le organizacijski — mora izhajati iz temeljne organizacije združenega dela, ker je to osnovna oblika organiziranega družbenega dela, kjer se prvič združuje in izraža živo in minulo delo. S tem, da so delavci v temeljni organizaciji osnovni subjekti celotnega sistema samoupravnega sporazumevanja, so hkrati tudi nosilci odločitev o združevanju svojega dela in sredstev z drugimi sopolisniki samoupravnega sporazuma. To pa je tudi osnovni družbenopolitični in družbenoekonomski namen v sporazumih uresničenih ustavnih načel o razporejanju dohodka in delitvi sredstev za osebne dohodke.

B. I. SPORAZUMEVANJE TEMELJNIH ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA V ORGANIZACIJAH ZDRUŽENEGA DELA

Izhajajoč iz ustavnega načela, da „svoje delo in sredstva družbene reprodukcije v temeljnih organizacijah združenega dela delavci svobodno združujejo v delovnih organizacijah in v drugih oblikah združevanja dela in sredstev...“ (34. člen osnutka zvezne ustave), lahko ocenjujemo, da se bodo temeljne organizacije iste ali različnih dejavnosti v sestavi organizacije združenega dela, delovne organizacije ali sestavljene organizacije združenega dela dogovorile o skupnih načelih, osnovah in merilih za razporejanje dohodka in za delitev sredstev za osebne dohodke najprej v samoupravnem

sporazumu o združevanju temeljnih organizacij združenega dela v organizacijo združenega dela, delovno organizacijo ali v sestavljeno organizacijo združenega dela.

Ker so osnove in merila za razporejanje dohodka in za delitev sredstev za osebne dohodke neločljiv del procesa celovite družbene reprodukcije, bodo posamezne temeljne organizacije združenega dela v organizaciji združenega dela sprejele skupna načela, osnove in merila za razporejanje dohodka in za delitev sredstev za osebne dohodke z drugimi temeljnimi organizacijami združenega dela svoje

dejavnosti v samoupravnem sporazumu za dejavnosti in v samoupravnem sporazumu za območje.

Za temeljne organizacije združenega dela v sestavi organizacije združenega dela še zlasti, če so podpisnice različnih sporazumov po dejavnostih, je skoraj normalno, da se bodo pred sklepanjem teh sporazumov, v katere vstopajo temeljne organizacije združenega dela posamično, s sporazumom o združitvi ali posebnim samoupravnim sporazumom sporazumele o skupnih načelih in merilih za razporejanje dohodka in delitvi sredstev za osebne dohodke.

Sporazumevanje o skupnih načelih med delavci temeljnih organizacij združenega dela izhaja iz realne predpostavke, da vse temelj-

ne organizacije združenega dela ne ustvarjajo dohodka pod enakimi pogoji. „Zato dohodek posamezne temeljne organizacije ne odraža samo količine dela njenih delavcev, njenega delovnega kolektiva, temveč tudi njen položaj v družbeni reprodukciji. Ta položaj pa je predvsem odvisen od bolj sodobne ali bolj zastarele tehnike in tehnologije, ki jo ima organizacija, in je zato njeno delo bolj ali manj produktivno, kajti v produktivnosti dela ima vse manjšo vlogo fizična sposobnost človeka, čedalje večjo pa tehnika in tehnologija. Dohodek je nadalje odvisen tudi od položaja posameznih panog družbenega dela na trgu in v medsebojnih odnosih“ (glej: Kardelj, Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb).

B. II. SAMOUPRAVNO SPORAZUMEVANJE TEMELJNIH IN DRUGIH ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA, KI PREDSTAVLJAJO PANOGO

V panogah industrije in rudarstva, prometa in zvez in drugod so tudi delovne organizacije oziroma organizacije združenega dela, ki so edini predstavnik svoje panoge — so torej panoge zase (Luka Koper, Letališče Ljubljana-Pula). Pri problemu sporazumevanja se pri tem lahko srečamo predvsem z dvema oblikama takih organizacij:

a) organizacija združenega dela, v katere sestavi so različne temeljne organizacije združenega dela, katerih ena je tak primer (npr. Letališče Brnik sestavlja letalski in gostinski del);

b) organizacija združenega dela, ki kot celota predstavlja celotno panogo.

Ker so problemi obeh oblik v osnovnih elementih zelo sorodni, jih bomo obravnavali skupaj.

V prvi obliki se torej pojavlja v organizaciji združenega dela več temeljnih organizacij združenega dela, od katerih le ene ne moremo po vrsti dejavnosti primerjati z nobeno drugo temeljno organizacijo združenega dela. Problem primerjanja je zapleten le na prvi pogled, ker nimamo neposredne primerjave za nekatere specifične poklice, ki so značilni za te dejavnosti (npr. pilot — letalski, pristaniški). Pri podrobnejšem proučevanju ugotovimo, da so v vsaki organizaciji vendarle tudi poklici in delovna mesta, značilna tudi za vse druge organizacije. S tem, da smo, preprosto vzeto, v drugih samoupravnih sporazumih razvrstili nekatere poklice in delovna mesta, smo fiksirali osnovne točke primerjanja kateregakoli poklica in delovnega mesta v katerikoli panogi. Še celo več, opredelitev nekaterih

specifičnih — edinstvenih — poklicev lahko opravimo tudi z medrepubliškimi in teritorialnimi sporazumi. Stvar komisije za presojo in medrepubliškega dogovora pa je, da presodijo pravilnost takih opredelitev.

Nekoliko težji problem je določitev obsega sredstev za osebno in skupno porabo oziroma uresničenje ustavnega načela „za enako delo približno enako plačilo“. Pri tem mislimo na določitev meril poslovnega uspeha kot osnove za določanje obsega sredstev za osebne dohodke in skupno porabo delavcev. Za delavce takih organizacij združenega dela je torej eden od elementov družbenega usmerjanja samoupravni sporazum, sklenjen med istovrstnimi organizacijami na področju SFRJ, drugi pa — tako kot za vse druge temeljne organizacije združenega dela — samoupravni sporazum, sklenjen za območje, na katerem delavci delajo.

Iz navedenega lahko zaključimo: v organizaciji združenega dela, v kateri je več temeljnih organizacij združenega dela, bodo tiste temeljne organizacije združenega dela, za katere dejavnost je sklenjen samoupravni sporazum, združevale svoje interese z drugimi temeljnimi organizacijami iste panoge. Temeljna organizacija združenega dela, ki je edini predstavnik svoje panoge, pa bo priredila nekatera merila drugih sporazumov (na primer opredelitev splošno značilnih delovnih mest), druga merila (na primer: merila za ugotavljanje normalnega rezultata dela) pa bo sporazumno določila v medrepubliškem in v območnem sporazumu.

B. III. SPAMOUPRAVNI SPORAZUMI ZA DEJAVNOSTI

Osnovni nosilci sporazumevanja so temeljne organizacije združenega dela. Vsaka temeljna organizacija združenega dela sklene samoupravni sporazum v okviru svoje dejavnosti. Doslej je bilo sporazumevanje in vsebina sporazumevanja v glavnem predmet samoupravnih sporazumov za dejavnosti. Oris, osnovno, vsebino ter kvantifikacije za posamezne vrste osebnih prejemkov pa je opredeljeval za vse samoupravne sporazume splošni družbeni dogovor republike.

Tak mehanizem sporazumevanja naj bi zagotavljal predvsem:

- nagrajevanje po delu; doseči za približno enako delo približno enako plačilo;
- višino sredstev za osebne dohodke, odvisno od doseženega poslovnega uspeha;
- zaščito akumulacije; v delitvi dohodka naj bi se dosegla za razširjeno reprodukcijo ugodnejša razmerja;
- odpravil naj bi ekscese v višini osebnih dohodkov med dejavnostmi in znotraj dejavnosti med posameznimi organizacijami združenega dela.

Merila samoupravnih sporazumov opredeljujejo — na podlagi višine kalkulativnih osebnih dohodkov kot obračunskih elementov, dodatkov za težje delovne razmere ter faktorja stimulacije — družbeno dogovorjeno višino sredstev za osebne dohodke.

Z določitvijo dogovorjene ravni sredstev za osebne dohodke v samoupravnih sporazumih smo v začetku delovanja samoupravnih sporazumov odpravili ekscese. Zmanjšala so se razmerja osebnih dohodkov med panogami, kajti dejavnosti z najvišjimi osebnimi dohodki jih niso mogle povečevati, medtem ko so dejavnosti z nizkimi osebnimi dohodki imele to možnost. Zmanjšalo se je tudi število delavcev z najvišjimi osebnimi dohodki in odpravile so se razlike pri osebnih prejemkih tako iz materialnih stroškov kot iz sklada skupne porabe.

Sprejeta je bila ocena, da samoupravni sporazumi in splošna družbena dogovora o delitvi dohodka in osebnih dohodkov preveč usmerjajo h kvantitativnemu določanju ravni osebnih dohodkov, premalo pa k določanju tistih kvantitativnih in kvalitativnih meril za delovne rezultate, od katerih je v prvi vrsti odvisen večji ali manjši dohodek temeljne organizacije.

V sporazumih gospodarskih dejavnosti so kalkulativni osebni dohodki element za izračun spodnje ravni sredstev za osebne dohodke in niso v tolikšni meri posegali v delitev osebnih dohodkov kot v družbenih dejavnostih, kjer so kalkulativni osebni dohodki z dodatki predstavljali višino družbeno dogovorjenih osebnih dohodkov posameznih delavcev. Podpisniki sporazumov družbenih dejavnosti so si prizadevali zagotoviti pri svojih financiranjih tudi sredstva v taki višini, da bi s sporazumi dogovorjene osebne dohodke tudi izplačevali.

Ker samoupravni sporazumi premalo upoštevajo ustvarjanje dohodka, zunanje pogoje gospodarjenja (v pozitivnem in negativnem smislu), produktivnost dela, socialni položaj in podobno, je postala nominalna višina dohodka kot kazalec poslovnega uspeha, od katerega je odvisna raven osebnih dohodkov, preozka. V tem sistemu predstavljajo kalkulativni osebni dohodki pretežen del dogovorjenih sredstev za osebne dohodke, ki so odvisni od števila zaposlenih in njihove pravno-formalne izobrazbe, ne pa od delovnega prispevka posameznika in kolektiva k ustvarjenemu proizvodu in zato niso več element za stimuliranje večje produktivnosti dela. Taka funkcija kalkulativnih osebnih dohodkov je zmanjšala pomen vrednotenja dela. Udeleženci samoupravnih sporazumov iz neposredne proizvodnje so že pri sprejemanju samoupravnih sporazumov ugotovili to pomanjkljivost kalkulativnih osebnih dohodkov. Z določili, da se zaposleni v proizvodnji vrednotijo po delovnih mestih, torej po delu, ki ga dejansko opravljajo, in ne po njihovi formalno-pravni izobrazbi, so skušali posredno uveljaviti vrednotenje dela. Pri tem pa niso iskali realnih vrednosti za opravljeno delo, temveč je bila splošna težnja, da so se delovna mesta prevrednotila oziroma prekvalificirala, da bi s tem dosegli višjo dogovorjeno raven sredstev za osebne dohodke. Taka vloga kalkulativnih osebnih dohodkov v sedanjem sistemu je povzročila zmanjšanje interesa za izpopolnjevanje stimulativnih sistemov nagrajevanja po delu v organizacijah združenega dela za gospodarstvo, v organizacijah združenega dela družbenih dejavnosti pa se je zmanjšal celo pomen splošnih internih aktov za delitev osebnih dohodkov. Tak sistem ni prispeval k uresničevanju načela „za približno enako delo približno enako plačilo“, kajti enako poenostavljeno se je vrednotila le pravno-formalna izobrazba, vse druge zahteve, ki opredeljujejo vrednotenje dela, ter individualni učinki, pa v sporazumih ni upošteval.

Glede na omenjene pomanjkljivosti v sedanjih sporazumih nastane vprašanje, kako v samoupravnih sporazumih za dejavnosti zagotoviti boljše osnove in merila za nagrajevanje po delu, za dograjevanje stimulativnih oblik nagrajevanja in kakšno funkcijo naj ima pri tem opredelitev in vrednotenje tipičnih poklicev ali skupin poklicev. Gre za osnovna vprašanja dograjevanja in izboljševanja samoupravnih sporazumov za dejavnosti. Ob tem je nedvomno potrebno izhajati iz ustavnega načela: „da delavci razporejajo za svojo

osebno in skupno porabo del dohodka, ki mora biti sorazmeren njihovem delu in prispevku, katerega so dali k uspehu in razvoju temeljne organizacije združenega dela s svojim delom in vlaganjem družbenih sredstev kot svojega minulega dela v razširjeno reprodukcijo in z njim pripomogli k povečanju dohodka v delovni organizaciji in celotnega družbenega dohodka.“ Zato gre za razvijanje takih odnosov, kriterijev in meril v razporejanju dohodka, ki bodo vodili in stimulirali delavca, da se bo odločal za večjo akumulacijo za nove investicije, za združevanje sredstev izven svoje temeljne organizacije združenega dela in podobno. Odločanje o tem pa pomeni ne le vedeti, kakšne osebne dohodke imajo v sosednji temeljni organizaciji združenega dela in temu prilagajati svojo delitev osebnih dohodkov, temveč tudi vedeti, kako poslušamo mi in kako drugi ter zakaj so pri nas slabši rezultati in drugod boljši. Odločanje o razporejanju dohodka pomeni torej vedeti, kako je bil dohodek ustvarjen in kakšne so splošne družbene razmere.

Cilj samoupravnega sporazumevanja je graditev takega sistema, ki bo zagotavljal za približno enako delo približno enako plačilo. Samoupravni sporazumi za dejavnosti naj bi v ta namen:

- a) določili izhodišča za razporeditev dohodka;
- b) določili izhodišča za delitev sredstev za osebne dohodke.

a) Izhodišča za razporeditev dohodka

Razporeditev dohodka temeljne organizacije združenega dela mora upoštevati prispevke delavcev v skupno doseženem dohodku in izločiti del dohodka, ki je rezultat dela v izredno ugodnih naravnih razmerah ali pa posledica izrednih ugodnosti na trgu ali drugih izjemnih ugodnosti za pridobivanje dohodka. Ta izločen del dohodka se uporabi za razvoj organizacije združenega dela, v kateri je bil dosežen, ali za razvoj materialne osnove združenega dela v celoti. Tako bo zaščiten družbena narava dohodka tudi v vsaki posamezni temeljni organizaciji združenega dela, kajti ekonomski položaj delavca glede delovnih in življenjskih razmer bo vedno bolj odvisen tudi od uspeha celotnega družbenega dela. Izpopolnjeni samoupravni sporazumi posameznih dejavnosti bi morali:

— določiti odnos podpisnikov sporazuma posamezne dejavnosti do akumulacije tako, da bo usklajen s sistemsko določenimi pogoji poslovanja, organskim sestavom kapitala, družbenim načrtom razvoja posamezne dejavnosti in stanjem v razvoju tehnologije;

— opredeliti poslovni uspeh, ki je rezultat prispevka delavcev temeljnih organizacij združenega dela, pri čemer se upoštevajo kriteriji, ki so značilni za dejavnost tako glede pridobivanja dohodka kot tehnične opremljenosti dela, in vrednostne ter fizične kazalce produktivnosti in rentabilnosti, ki so značilni za dejavnost podpisnikov;

— upoštevaje prejšnji odstavek opredeliti normalni poslovni uspeh po njegovih ekonomskih sestavinah. To lahko pomeni tudi v panogi dosežene poprečne višine v prejšnji alineji opredeljenih elementov;

— zagotoviti delitev tako ugotovljenega poslovnega rezultata na dela za osebno in skupno porabo ter akumulacijo v skladu z resolucijo o ekonomski politiki oziroma družbenim planom razvoja republike, upoštevaje pri tem elemente solidarnosti in vzajemnosti, ki izhajajo iz družbenega značaja dohodka.

b) Izhodišča za delitev sredstev za osebne dohodke

Vsa izhodišča, ki naj bi jih sprejeli samoupravni sporazumi za dejavnosti, naj bi služila delavcem temeljnih organizacij združenega dela za izgrajevanje takega sistema delitve sredstev za osebne dohodke, ki bi zagotavljal v čim večji meri uveljavitev načela za enako delo približno enako plačilo. To pomeni, da sporazumi ne morejo predpisati obveznih kvantifikacij, ki bi pomenile že višino

osebnega dohodka delavca, temveč osnove in merila, ki bodo zagotavljala možno vrednotenje dela.

Izpopolnjeni samoupravni sporazumi za dejavnosti bi morali:

- opredeliti tipične poklice in skupine poklicev tako, da bi določili njihova medsebojna razmerja;
- obvezati podpisnike samoupravnega sporazuma, da za notranjo delitev sredstev za osebne dohodke razvijajo stimulatивne oblike nagrajevanja, ki upoštevajo rezultate delavčevega živega in minulega dela.^x

OBRAZLOŽITEV:

Za obrazložitev tega koncepta se moramo povrniti k sedanjí funkciji kalkulatívniñ osebnih dohodkov. Sedanjí kalkulatívni osebni dohodki so instrument delitve dohodka. Če bi kategorijo kalkulatívniñ osebnih dohodkov zamenjali s poklici, hkrati pa ohranili funkcijo sedanjih kalkulatívniñ osebnih dohodkov za ugotavljanje samoupravno dogovorjenega obsega sredstev za osebne dohodke, bi poklici v taki funkciji še neprimerno bolj kot sedanjí kalkulatívni osebni dohodki vnašali mezđno miselnost v nagrajevanje po delu.

Prvič, poklici bi bili še bolj kot sedanjí kalkulatívni osebni dohodki vezani na posameznika, ker ne bi bilo opredeljeno delo na podlagi enega kriterija (právnó-formalñe izobrazbe), temveč po vseh zahtevah vrednotenja poklicev.

Drugič, bržčas bi ovrednoteni poklici, če bi imeli vlogo kalkulatívniñ osebnih dohodkov, količinsko pomenili v dejanski delitvi osebnih dohodkov več kot dosedanjí kalkulatívni osebni dohodki. Predstavljajmo si ovrednotenje poklica strojnega inženirja, ki bi bil gotovo višje ovrednoten po zahtevah vrednotenja poklicev kot le po kriteriju izobrazbe. (Kalkulatívni osebni dohodek za visoko izobrazbo je 2500 din, pri vrednotenju poklica pa bi morali upoštevati vse zahteve iz analitične ocene delovnih mest.) Če bi poklice in njihovo vrednotenje uporabili za ugotavljanje ravni dogovorjenih sredstev za osebne dohodke, bi samoupravni sporazumi postali tarifni pravilniki. Bistvo dopolnjenega samoupravnega sporazuma ni le v zamenjavi sedanjih kalkulatívniñ osebnih dohodkov s poklici, temveč v povsem drugačni vlogi tipičnih poklicev ali skupin poklicev. Namen tega vrednotenja je družbeno vrednotenje dela, ki naj služi podpisnikom samoupravnih sporazumov za osnovo njihovega sistema notranje delitve sredstev za osebne dohodke. To pa ne pomeni, da bodo v samoupravnih sporazumih za dejavnosti poklici ali skupine poklicev dinarsko ovrednoteni, temveč da bodo le določeno medsebojno razmerje med poklici.

Upošteva je povedano, opredelitev poklicev ne more več služiti za izračun družbeno dogovorjenih sredstev za osebne dohodke, temveč pomeni le družbeno vrednotenje dela, ki ga opravlja delavec tega poklica.

Pri tem ne gre za razvrstitev kriterija zahtevane izobrazbe za delovno mesto. Formalna izobrazba namreč ne more biti vzrok za določitev neenakopravnega položaja, če delavec na določenem delovnem mestu dosega poprečne družbene rezultate, čeprav nima zahtevane izobrazbe.

Določanje razmerij med posameznimi poklici bi lahko opravili samoupravni sporazumi s pomočjo analitične ocene delovnih mest. Ker zaenkrat nimamo poenotene metode analitične ocene delovnih mest, bi kot predloge razvrstitve poklicev, s katerimi bi se posamezne skupine podpisnikov primerjale z drugimi, uporabili tista razmerja, za katera se sporazumejo podpisniki sporazuma dejavnosti (na primer tkalka ima koeficient 2 ali 200 točk). Vsaka dejavnost naj bi opredelila in razvrstila le svoje značilne poklice. Praktično to pomeni, da skupna komisija podpisnikov samoupravnega sporazuma torej pripravi listo tipičnih poklicev ali skupin poklicev, ki so značilni za njihovo dejavnost. Pri tem lahko uporabijo listo poklicev, ki jo je pripravila Gospodarska zbornica SR Slovenije.

Skupne komisije naj bi v sodelovanju s pristojno službo gospodarske zbornice dopolnile obstoječi predlog zbornice ter opredelile vrednotenje skupin poklicev. Tako sodelovanje je potrebno zlasti zaradi tega, ker so nekatere skupne komisije opravile že mnogo dela na tem področju.

Na ta način bodo ostali neopredeljeni nekatere splošni poklici – taki, ki niso tipični samo za en samoupravni sporazum. Za opredelitev teh poklicev je potrebno iz skupnih komisij podpisnic samoupravnih sporazumov – prav tako s sodelovanjem gospodarske zbornice – imenovati skupino, ki bo opredelila in ovrednotila te poklice.

V vsakem samoupravnem sporazumu morajo biti primerjalno ovrednoteni tipični poklici ali skupine poklicev. Določanje osnovnih sestavin za poenotenje vrednotenja poklicev je izredno pomembno in odgovorno delo za sistem sporazumevanja zlasti zato, ker je od tega odvisno, v kolikšni meri bomo zagotovili za enako delo približno enako plačilo. Gre za osnovno primerjavo vrednotenja dela.

S tem, da bodo samoupravni sporazumi določili tipične poklice ali skupine poklicev ter jih rangirali, se bomo izognili tudi neupravičenemu zidanju osebnih dohodkov na račun vrednotenja težjih delovnih razmer. Le-ti so namreč bili najbolj gibljiva postavka in so jo tudi najbolj pogosto spreminjali, vendar ne kot dejanski odraz delovnih razmer, temveč kot sorazmerno lahko možnost za povečevanje mase kalkulatívniñ osebnih dohodkov. To je povzročalo množico problemov in nesorazmerja med sporazumi. S prehodom na razvrščanje poklicev po poenotениh sestavinah bodo težje delovne razmere ena od teh sestavin. Ker pa bodo samoupravni sporazumi ovrednotili tipične poklice ali skupine poklicev, ne pa vseh pojavnih oblik poklicev, bodo v poklicu ovrednotene težje delovne razmere rezultat nekega poprečnega ovrednotenja delovnih razmer opisanega poklica.

^x Problem minulega dela in napotki za ugotavljanje deleža minulega dela posameznika bodo širše obdelani v študiji dr. Vlada Frankoviča.

Medtem ko v začetku uvajanja samoupravnih sporazumov še nismo imeli poenotene metodologije ugotavljanja in vrednotenja težjih delovnih razmer in so bile zato razlike v njihovem vrednotenju tudi objektivno pogojene, razpolagamo danes z metodo, ki jo je izdelal inštitut za medicino dela. Dogovorjeno je, da naj inštitut seznani podpisnike samoupravnih sporazumov in druge zainteresirane s to metodologijo ter organizira vse potrebno za njeno praktično uporabo.

Ob rangiranju poklicev ali skupin poklicev je treba kot eno od zahtev upoštevati tudi odgovornost, zato ni več potrebe po posebnem dohodku do 40 % za vodilna delovna mesta in za delovna mesta individualnih izvršilnih organov, saj bodo samoupravni sporazumi bolj objektivno določili „raven“ odgovornosti.

c) Ostala določila samoupravnih sporazumov za dejavnosti

Razen zgoraj navedenih izhodišč morajo samoupravni sporazumi za dejavnosti določiti še:

— ukrepe, s katerimi bo zagotovljeno načelo javnosti v izvajanju samoupravnih sporazumov (obveščanje udeležencev sporazuma o gibanju dohodka, osebnih dohodkov nasploh in po značilnih poklicih, o kršitvah sporazuma in o drugih značilnostih njegove uporabe itd.);

— kaj se šteje za kršitev sporazuma, postopek po katerem se kršitev ugotavlja, ukrepe uveljavljanja materialne in družbene odgovornosti za kršitev sporazuma ter organe, ki vodijo postopek;

— organiziranost udeležencev sporazuma (vrsto organov, njihove pravice in dolžnosti).

Dosedanji samoupravni sporazumi imajo zaradi različnih pogojev pridobivanja dohodka bistveno drugačno vlogo v gospodarstvu in drugačno v družbenih dejavnostih. Samoupravni sporazumi gospodarskih dejavnosti urejajo delitev dohodka na osebne dohodke in na sklade, medtem ko za delitev osebnih dohodkov bolj določno opredeljujejo le najnižji in najvišji znesek. Družbene dejavnosti pa v sporazumih praviloma sploh nimajo meril za delitev dohodka, temveč le kalkulativne osebne dohodke ter dodatek za družbeno produktivnost dela. To predstavlja po eni strani dogovorjena sredstva, ki naj bi jih zagotovili financerji za osebne dohodke in skupno porabo, torej posredno za formiranje dohodka, po drugi strani pa so obvezna merila za delitev osebnih dohodkov. S takimi določbami so samoupravni sporazumi družbenih dejavnosti neprimerno bolj vplivali na višino individualnih osebnih dohodkov delavcev kot samoupravni sporazumi gospodarstva.

Za uresničitev izhodišč, ki zagotavljajo delavcem v organizacijah združenega dela družbenih dejavnosti enak družbenoekonomski položaj, kot ga imajo delavci v drugih organizacijah združenega dela, morajo pridobivati dohodek delavci v teh organizacijah s prosto menjavo svojega dela z delom delovnih ljudi, katerih potrebe na teh področjih (izobraževanje, znanost, kultura, zdravstvo, druge družbene dejavnosti) zadovoljujejo.

To pomeni, da samoupravni sporazumi družbenih dejavnosti vrednotijo svoje poklice primerjalno in z enakimi vrednostmi, kot jih dosegajo primerljivi poklici v gospodarstvu.

B. IV. SAMOUPRAVNI SPORAZUMI ZA OBMOČJA

Dohodek je tako kompleksna družbenoekonomska kategorija, da samo sporazumevanje po dejavnostih ne bi moglo zagotoviti enakopravnega položaja delavcev, zlasti že upoštevamo razmere okolja, v katerem dela in živi. Oblikovanje dohodka in razporejanje dohodka je vezano na toliko pojavnih oblik, da je delavčeve interese do njih možno racionalno zagotavljati le ob upoštevanju tudi teritorialnega načela sporazumevanja. Sklepanje samoupravnih sporazumov za območja je namreč prav tako kot sklepanje samoupravnih sporazumov za dejavnosti odločanje o pogojih in rezultatih dela, vendar ne o istih kot v samoupravnih sporazumih za dejavnosti. Sporazumevati se samo po dejavnostih bi pomenilo zoževati celovitost samoupravljanja. Zaradi tega je sporazumevanje po območjih po eni strani prevzemanje odgovornosti za širši družbeni razvoj, po drugi strani pa oblika neposredne udeležbe v samoupravljanju z zadevami širšega družbenega pomena.

Zaradi mnogoterih vezi, ki se skladno z novo ustavno ureditvijo tkejo med organizacijami združenega dela in družbenopolitično skupnostjo na ravni občine, je racionalno predvidevati, da bo osnovna oblika sporazumevanja po območjih samoupravni sporazum, sklenjen med temeljnimi organizacijami združenega dela za območje občine.

V dosedanjem razvoju komunalnega sistema so se med nekaterimi občinami ustvarile vezi sodelovanja in skupnega reševanja različnih vprašanj skupnega pomena (zaposlovanje, zdravstveno varstvo, politično organiziranje, skupne upravne službe ipd.). Prav tako je možno predvidevati, da bodo temeljne organizacije združenega dela več občin, potem ko bodo določile vsaka zase predlog,

z načrtom samoupravnega sporazuma ali z navedbo njegove vsebine (člen 13., drugi odstavek) ugotovile skladnost ali veliko podobnost zamisli, katere zadeve urediti s sporazumom za območje občine. V takih primerih lahko upravičeno pričakujemo, da bodo združeno nadaljevale delo in usklajevale svoje odnose in interese do predmeta sporazumevanja za območje več občin (člen 9. in 11. zakona).

Postopek sklepanja samoupravnega sporazuma za območje torej začnejo temeljne organizacije vsake občine zase. To pomeni, da je zaradi avtentičnega izražanja interesa delavcev nujno začeti postopek teritorialnega sporazumevanja v občini, šele ko delavci v več občinah ugotovijo skladnost svojih interesov in koristnost skupnega usklajevanja teh interesov, se organizirano odločijo za samoupravni sporazum, ki bo zajel območje več občin.

Skladno z 9., 10. in 11. členom zakona sklepajo temeljne organizacije združenega dela (neodvisno od vrste dejavnosti) samoupravne sporazume za območja (ene ali več občin). V teh samoupravnih sporazumih se podpisniki dogovorijo o višini tistega osebnega dohodka ter o vrsti in obsegu drugih pravic, ki zagotavljajo delavčevo socialno varnost in stabilnost, pri čemer je treba upoštevati splošno stopnjo produktivnosti skupnega družbenega dela in splošne razmere okolja, v katerem delavec dela in živi (člen 5., drugi odstavek, tretja alineja). V ta namen samoupravni sporazumi za območja zlasti:

a) določijo izhodiščne vrednosti poklicev ali skupin poklicev, ki so opredeljeni v samoupravnih sporazumih za dejavnosti. Že v poglavju o vsebini samoupravnih sporazumov za dejavnosti smo poudarili, da opredeljevanje poklicev ni namenjeno neposrednemu

ugotavljanju družbeno dogovorjenega obsega sredstev za osebne dohodke (kar je sedanja funkcija kalkulativnih osebnih dohodkov), temveč gre za opredeljevanje družbenega kazalca za osnovno vrednotenje dela v določenih razmerah. Medtem ko se podpisniki v samoupravnih sporazumih za dejavnosti dogovorijo in sporazumejo za tipične poklice ali skupine poklicev za njihova medsebojna relativna razmerja, upoštevaje stopnjo sestavljenega dela posameznega poklica, se v samoupravnih sporazumih za območje dogovorijo ali sporazumejo za višino dinarskega vrednotenja teh poklicev. Bistveno pri tem je, da se v samoupravnih sporazumih za območje (vse dejavnosti na območju) srečajo in dogovarjajo podpisniki, ki so hkrati že nosilci — podpisniki samoupravnega sporazuma za dejavnost (bransko načelo v okviru SR Slovenije) in morajo v samoupravnem sporazumu za območje določiti dinarsko vrednost tistim razmerjem za opredeljene poklice, za katere so se sporazumeli v samoupravnem sporazumu za dejavnost.

To funkcijo samoupravnega sporazuma za območje je mogoče zagotoviti na več načinov, in sicer tako:

- da določijo višino najnižjega osebnega dohodka za najbolj enostavno delo (pogojno ne kvalificirano delo), ki ga mora opraviti delavec z normalnimi delovnimi učinki v normalnem delovnem času;

- da določijo ne le višino v prejšnji alineji omenjenega najnižjega osebnega dohodka, temveč tudi vrednosti za poklice, opredeljene v samoupravnih sporazumih.

Že večkrat smo poudarili, da funkcija opredelitve in vrednotenja poklicev ali skupin poklicev ni namenjena izračunu dogovorjenega obsega sredstev za osebne dohodke. Prav tako moramo poudariti, da funkcija tako opredeljenih poklicev tudi ni določanje temeljnih postavk za opravljanje dela, ki ga opravlja delavec določenega poklica. Določanje poklicev, njihovo relativno in dinarsko vrednotenje je namenjeno delavcem v temeljnih organizacijah združenega dela za orientacijo, za pripomoček, ko v svojih internih samoupravnih sporazumih o delitvi sredstev za osebne dohodke določajo načela in kriterije za vrednotenje enostavnega dela, sestavljenega dela, skratka za primerjalno vrednotenje dela vseh tistih

poklicev, ki opravljajo delo tistega poklica, ki ga analitično opredeljuje samoupravni sporazum za dejavnost, dinarsko vrednost pa samoupravni sporazum za območje;

- b) določijo način, medsebojne odnose in odgovornost za zagotovitev pravice dela z družbenimi sredstvi, kar tudi pomeni, da razvoj tehnologije ne more biti razlog za prenehanje delovnega razmerja delavca;

- c) določijo tiste poklice, ki so za območja toliko deficitarni, da ovirajo normalen potek dela družbene reprodukcije in se je zato potrebno v območju dogovoriti, kako problem odpraviti (s politiko štipendiranja, izobraževanje ob delu, z dodatkom za posebne življenjske razmere ipd.);

- č) določijo osnove in merila za oblikovanje, delitev in uporabo sredstev skupne porabe v skladu z načelom vzajemnosti in solidarnosti, namene, za katere se lahko ta sredstva uporabijo, in višino zneskov za posamezne namene;

- d) opredelijo vrste nadomestil, določijo osnove za njihov izračun in višino nadomestil za osebne dohodke (za čas bolezni, za čas letnega dopusta, za čas, ko delavec ne dela brez lastne krivde, itd.);

- e) opredelijo pravice delavcev iz posebnih delovnih razmer (nadurno delo, nočno delo, delo na dan tedenskega počitka, ipd.);

- f) se dogovorijo o tistih zadevah širšega družbenega pomena, ki jih bodo skupaj reševali na območju, ter določijo način združevanja in višino za to potrebnih sredstev (otroško varstvo, solidarnostna graditev stanovanj, politika štipendiranja, skupni obrati družbene prehrane, telesna kultura in rekreacija, splošni ljudski odpor ipd.);

- g) določijo ukrepe, s katerimi bo zagotovljeno načelo javnosti pri izvajanju samoupravnega sporazuma za območje (31. člen zakona);

- h) določijo, kaj se šteje za kršitev družbenega dogovora, postopek, po katerem se kršitev ugotovi, ukrepe uveljavljanja materialne in družbene odgovornosti za kršitev ter organe, ki postopek vodijo;

- i) določijo organiziranost udeležencev družbenega dogovora (vrsto organov, njihove pravice in dolžnosti).

B. V. DRUŽBENI DOGOVORI ZA OBMOČJA

Sporazumevanje za območja obravnava poleg 9. in 11. tudi 29. člen zakona. Na osnovi določil teh členov je možno, da:

- skladno s členom 11. usklajujejo svoje interese temeljne organizacije združenega dela ene ali več občin. V tem primeru gre za samoupravno sporazumevanje med njimi;

- skladno s členom 29., prvi in drugi odstavek, lahko skladno z naravo svojih dolžnosti in pravic sklenejo **družbeni dogovor** občinske skupščine, občinski sveti zveze sindikatov, samoupravne interesne skupnosti in druge samoupravne organizacije ene ali več občin. V tem primeru torej ne gre za samoupravni sporazum, temveč za družbeni dogovor med naštetimi udeleženci dogovarjanja;

- poleg omenjenih dveh vrst teritorialnega sporazumevanja oziroma dogovarjanja je možno skladno s členom 29., tretji odstavek, skleniti družbeni dogovor za območje ene ali več občin, tako da so udeleženci dogovarjanja poleg občinske skupščine, občinskega sveta zveze sindikatov, samoupravnih interesnih skupnosti in drugih samoupravnih organizacij tudi **temeljne organizacije združenega dela**. V tem primeru vsi v enotnem aktu, to je v **družbenem dogovoru za območje** ene ali več občin uredijo vsa vprašanja, ki jih sicer — čeprav usklajeno — ločeno rešujejo v

samoupravnih sporazumih (člen 11.) oziroma družbenem dogovoru (člen 29., drugi odstavek).

Zaradi potrebe po celovitem usklajevanju vprašanj ne vidimo razloga, da bi se interesi temeljnih organizacij izražali v samoupravnem sporazumu, širši družbeni interesi pa ločeno v družbenem dogovoru. Ker je „... komuna kompleksna družbena skupnost, v kateri se delovni ljudje združujejo in organizirajo kot samoupravljalci pri delu in kot samoupravljalci pri zadovoljevanju socialnih, kulturnih in vseh drugih potreb...“ (E. Kardelj: Temeljni vzroki in smeri ustavnih sprememb, stran 82), ni tehničnih razlogov, da se ne bi poslužili zakonske možnosti (člen 29., tretji odstavek), da pri sklepanju družbenega dogovora za območje ene ali več občin ne bi bile neposredno udeležene tudi temeljne organizacije združenega dela in s tem zajete v družbeni dogovor tudi zadeve iz 11. člena zakona.

Glede na to morajo družbeni dogovori za območja, ki jih skladno z 29. členom, tretji odstavek, sklepajo udeleženci dogovarjanja za območja zlasti:

- a) določiti vse tisto, kar je vsebina samoupravnih sporazumov za območje (glej prejšnje poglavje B. IV.);

- b) skladno z družbenoekonomsko in politično vlogo občine,

interesnih skupnosti in drugih samoupravnih organizacij pri urejanju medsebojnih odnosov v družbeni reprodukciji opredeliti izhodišča, merila in pogoje udeležencev dogovora, ki bodo zagotavljali:

- konkretizacijo postavk družbenega plana za območje,
- konkretizacijo dokumenta skupščine SR Slovenije o družbenoekonomskem razvoju za območje,

– take postavke v sprejemanju odločitev o vprašanih, ki so v pristojnosti skupščin občine in zaradi katerih je ustanovljena interesna skupnost ali druga samoupravna organizacija, da bo uresničena pravica delavcev v združenem delu upravljati in odločati o zadevah skupnega pomena;

c) določiti ukrepe, s katerimi bo zagotovljeno načelo javnosti pri izvajanju družbenega dogovora;

č) določiti, kaj se šteje za kršitev družbenega dogovora, postopek, po katerem se kršitev ugotovi, ukrepe uveljavljanja materialne in družbene odgovornosti za kršitev ter organe, ki postopek vodijo;

d) določijo organiziranost udeležencev družbenega dogovora (vrsto organov, njihove pravice in dolžnosti).

Taka zasnova družbenega dogovora za območje že presega ozko pojmovane okvire usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov. Upošteva funkcijo združenega dela v odločanju tudi o stistih aspektih družbene reprodukcije, ki se uresničujejo izven temeljne organizacije, v oblikah širšega povezovanja in združevanja dela ter sredstev, ima družbeni dogovor, sklenjen za območja, pomembno vlogo. Ta vloga se izraža v tem, da zajema dogovarjanje v njem vse oblike združevanja interesov, da vzpostavlja odnose solidarnosti pri financiranju teh skupnih potreb, toda hkrati tudi ureja osnovne upravljske pravice in dolžnosti. To pomeni, da družbeni dogovor:

– zagotavlja smotno uporabo družbene akumulacije, ki se zbira in troši v okviru območja, za katerega je sklenjen;

– ter združuje preko območja izražene interese po načelu solidarnosti in vzajemnosti tudi na drugih ravneh združevanja dela in sredstev.

Danes že imamo družbene dogovore (občinske in republiške), s katerimi zagotavljamo financiranje posameznih oblik skupne porabe. Gre pa tudi za razmere, v katerih „ne ve leвица, kaj počne desnica“. Zaradi tega je potrebno družbeni dogovor, sklenjen za območje, razvijati tako, da veže delavce s celotnim skladom družbene akumulacije, ki se realizira na tem območju in vzpostavlja njihovo ekonomsko kontrolo nad usodo tudi tega dela dohodka oziroma opredmetnega minulega dela, s katerim združeni delavci v temeljni organizaciji združenega dela prispevajo k skupnim prizadevanjem za povečano produktivnost celotnega družbenega dela. Torej ne množica med seboj popolnoma neodvisnih družbenih dogovorov (denimo: za vzgojo, telesno kulturne interesne skupnosti, stanovanjske interesne skupnosti, za štipendiranje, za otroško varstvo, za zdravstveno zavarovanje itd.), temveč osnovni dogovor o načelih uresničevanja teh skupno opredeljenih interesov, iz katerih bodo sicer izhajali posamezni družbeni dogovori, vendar skladni z njim po smeri delovanja in obsegu za to potrebnih sredstev, ne pa neodvisno od skupnih zmožnosti ali celo v nasprotju z njimi. Glede na to menimo, da je realno predvidevati tak razvoj, da bo postal ta dogovor osnovni družbeni dokument za kakršnokoli dogovarjanje o posameznih pojavnih oblikah skupnih interesov in za njihovo urejanje skladno s programom družbenega razvoja območja kot tudi dogovor za urejanje zadev na ravni republike, federacije na podlagi načela vzajemnosti in solidarnosti ali v samoupravnih interesnih skupnostih, ipd.

B. VI. (REPUBLIŠKI) DRUŽBENI DOGOVOR

Ena od bistvenih sprememb, ki je opazna v zakonu tudi s formalno-pravnega stališča, zadeva vlogo republiškega družbenega dogovora v sistemu samoupravnega sporazumevanja. Neodvisno od razlogov, ki so morda opravičevali dosedanje vlogo družbenega dogovora, je bilo že pred sprejemom sedanjega zakona dovolj spoznanj, da moramo v sedanjem sistemu sporazumevanja drugače opredeliti republiški družbeni dogovor. V celotni zasnovi je potrebno doseči spoštovanje načela, da republiški družbeni dogovor v načelu ni neposredno nadrejen samoupravnim sporazumom. Naslednje načelo, ki ga mora v zasnovi upoštevati republiški družbeni dogovor, nalaga tako njegovo vsebino, ki bo neposredno obvezovala in urejala ravnanje njegovih podpisnikov. Po drugi strani pa je v celotnem sistemu samoupravnega sporazumevanja potrebno spoštovati ustavno načelo o družbeni naravi dohodka, ki je ustvarjen v katerikoli obliki združevanja dela in sredstev. Gre sicer za rezultate dela temeljne organizacije združenega dela in posameznika, ki pa so vsakokrat in nenehno soočeni s celotno družbeno produktivnostjo, kar je osnova načelu socialistične solidarnosti. Že v dosedanjem sistemu sporazumevanja je presežena miselnost, ki je bila v začetku sporazumevanja še močno izražena, namreč, da je dohodek delovne organizacije in razpolaganje z njim izključna pravica v tovarniške ograje zaprtega delovnega kolektiva. Zaradi takega razvoja zavesti ni le mogoče, temveč je potrebno družbeni dogovor umakniti kot direktivni akt.

Izhajajoč iz tega mora (republiški) družbeni dogovor opredeliti:

(1) – naloge, ki jih opravljajo podpisniki družbenega dogovora sporazumno in skupaj;

(2) – postopek, po katerem bodo usklajevali svoja stališča za sporazumno reševanje spornih vprašanj;

(3) – opravila in ravnanje posameznih podpisnikov družbenega dogovora.

1. Naloge, ki jih opravljajo podpisniki (republiškega) družbenega dogovora sporazumno in skupaj

so zlasti te:

– skupaj spremljajo delovanje samoupravnih sporazumov za dejavnosti in družbenih dogovorov za območja glede uresničevanja postavk in smernic družbenega plana ter postavk sprejete ekonomske politike, ki zadevajo odnose in razvojne cilje na področju razporejanja dohodka, gibanja in delitve sredstev za osebne dohodke ter splošne in skupne porabe;

– določijo pristojni organ, ki poda mnenje na predlog samoupravnega sporazuma za območje in na predlog družbenega dogovora za območje. To je lahko komisija iz 30. člena zakona ali pa kako drugo telo, za katerega se bodo odločili udeleženci iz 28. člena zakona;

— če ugotovijo, da posamezni samoupravni sporazumi za dejavnosti ali skupina samoupravnih sporazumov za dejavnosti, ali družbeni dogovori za območja bistveno odstopajo od načel delitve po delu in da delovanje teh sporazumov ni skladno z izhodišči ekonomske politike, v neposrednih kontaktih med pooblaščenimi podpisniki družbenega dogovora in skupno komisijo podpisnikov samoupravnih sporazumov oziroma družbenih dogovorov ugotavljajo razloge neskladij in odločijo, ali je potrebno v konkretnih primerih poseči s predlogi za spremembe samoupravnih sporazumov oziroma družbenih dogovorov za območja, ki bodo odpravili neskladja;

— skladno s členom 41. zakona skupaj s službo družbenega knjigovodstva vsako leto do 31. maja predložijo Skupščini SR Slovenije poročilo o učinkovitosti delovanja samoupravnih sporazumov. V ta namen določi komisija iz člena 30. konkretne naloge podpisnikov tega dogovora;

— opravljajo funkcijo usklajevanja skupnih interesov, ki so opredeljeni v medrepubliškem družbenem dogovoru o razporejanju dohodka in delitvi sredstev za osebne dohodke.

2. Postopek, po katerem podpisniki usklajujejo svoja stališča za sporazumno reševanje spornih zadev

Podpisniki (republiškega) družbenega dogovora bodo svoja stališča za sporazumno reševanje morebitnih spornih vprašanj, ki so splošnega pomena za izvajanje politike na področju razporejanja dohodka, gibanja in delitve sredstev za osebne dohodke, splošne in skupne porabe in urejanja tega področja s samoupravnimi sporazumi za dejavnosti oziroma družbenimi dogovori za območja, usklajevali po naslednjem postopku:

— tisti podpisnik družbenega dogovora, ki je pobudnik za uskladitev stališča med podpisniki, pošlje predlog z utemeljitvami in morebitnimi drugimi podatki vsem podpisnikom tega družbenega dogovora;

— po proučitvi problema podpisniki tega družbenega dogovora določijo pooblaščenega predstavnika, ki bodo pripravili predlog ocene problema in skupnega stališča; za to delo lahko pooblastijo komisijo iz člena 30. zakona;

— pooblaščen predstavniki ali komisija iz 30. člena zakona lahko v primeru, ko sodijo, da gre za bistveno odločitev, zahtevajo, da se o stališču izreče najvišji organ podpisnikov tega družbenega dogovora;

— skladno z naravo spornega vprašanja mora predlog stališča vsebovati tudi predlog načina njegove razrešitve;

— če med podpisniki tega družbenega dogovora ne pride do usklajenega stališča, se o sprejetem stališču večine podpisnikov posebej navede stališče podpisnika, ki ni soglašal s skupnim stališčem. Kot stališče podpisnikov velja stališče večine. (Varianta: Če med podpisniki ne pride do skladnega stališča do spornega vprašanja, ki je splošnega pomena za izvajanje politike na področju razporejanja dohodka, gibanja in delitve sredstev za osebne dohodke, splošne in skupne porabe in urejanja tega področja s samoupravnimi sporazumi, se o spornem vprašanju obvesti predsedstvo SR Slovenije. Predsedstvo oceni, ali zaradi nerešenega spornega vprašanja lahko pride do težjih družbenih posledic, zaradi česar bi bil potreben ukrep skupščine.)

3. Opravila in ravnanje posameznih podpisnikov (republiškega) družbenega dogovora

Pri izpolnjevanju svoje družbeno-politične vloge v dograjevanju in razvijanju sistema samoupravnega sporazumevanja bodo posamezni podpisniki družbenega dogovora opravljali zlasti:

a) Izvršni svet Skupščine SR Slovenije

— bo omogočil na podlagi pregleda, ki ga vodi republiški sekretariat za delo drugim podpisnikom družbenega dogovora in podpisnikom samoupravnih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja, pregled posameznih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja, pregled podpisnikov teh sporazumov, družbenih dogovorov in pregled posameznih določb, ki jih zajemajo samoupravni sporazumi za dejavnosti in družbeni dogovori za območja;

— izvršni svet bo opredelil metodologijo, na podlagi katere bo predlagal ukrepe takoj, ko bo ugotovil, da gibanje osebnih dohodkov na posameznih področjih dejavnosti ali v posameznih skupinah dejavnosti ni v skladu s sprejetimi izhodišči ekonomske politike;

— prek službe družbenega knjigovodstva zagotavlja podpisnikom družbenega dogovora in na primeren način podpisnikom samoupravnih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja tekoče podatke o delovanju samoupravnih sporazumov za dejavnosti in družbenih dogovorov za območja, ki bodo omogočili oceniti skladnost gibanj z izhodišči sprejete ekonomske politike;

— prek ustrezne strokovne institucije zagotoviti aplikativno raziskovalno delo predvsem pri opredelitvi poslovnega uspeha, realizaciji načel o minulem delu in dograjevanju metodologije za usklajeno ugotavljanje in vrednotenje težjih delovnih razmer.

b) Gospodarska zbornica SR Slovenije

— prek svetov zbornice sodeluje pri izdelavi liste tipičnih poklicev ali skupin poklicev posameznih samoupravnih sporazumov dejavnosti;

— izdela predlog liste tipičnih poklicev, ki so značilni za več dejavnosti (saldakontist, računovodja, strojepiska, ipd.);

— vzpostavi in vodi pregled opredelitve in vrednotenja tipičnih poklicev ali skupin poklicev;

— seznanja podpisnike tega družbenega dogovora in zlasti komisijo za presojo, kakšne težnje se kažejo pri opredeljevanju in vrednotenju tipičnih poklicev zlasti glede upoštevanja načel delitve po delu;

— sodeluje s strokovno institucijo, ki opredeljuje poslovni uspeh in realizacijo načela o minulem delu, tako da usmerja potek in vsebino raziskav.

c) Sindikati

— pristojni organ (strokovnega) sindikata daje pobude in predloge za sklepanje, dopolnjevanje in spreminjanje samoupravnih sporazumov za dejavnosti ter neposredno sodeluje pri njihovem sklepanju, spreminjanju in dopolnjevanju, kakor tudi pri njihovem izvajanju;

— organizacije in organi sindikatov in zveze sindikatov organizirajo in usposablajo svoje člane, tako da uspešno in neposredno sodelujejo v nastajanju, spremljanju in nadziranju izvajanja samoupravnih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja;

— pristojni organ sindikata oziroma pristojni organ zveze sindikatov Slovenije sproži usklajevalni postopek in v njem sodeluje, če sodi, da v predlaganem samoupravnem sporazumu za dejavnost oziroma v družbenem dogovoru za območje niso upoštevana njegova stališča o ureditvi vprašanj, ki neposredno zadevajo položaj delavcev in njihove pravice;

— zaradi primerne in pravočasne uskladitve pravic delavcev iz dela in v zvezi z delom sindikati izdelajo in objavijo „sindikarno listo“, v kateri so navedena stališča sindikatov, ki so jih zavzeli do

posameznih vprašanj, ki jih urejajo samoupravni sporazumi za dejavnosti oziroma družbeni dogovori za območja;

- center za samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov pri republiškem svetu ZSS opravlja administrativna in druga strokovno-tehnična opravila, potrebna za normalno delo komisije za presojo;

- center za samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov pri republiškem svetu ZSS strokovno spremlja delovanje in učinke samoupravnih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja. Z izsledki seznanja pristojne organe sindikatov, zveze sindikatov, komisijo za presojo, podpisnike tega družbenega dogovora in na primeren način skupne komisije podpisnikov samoupravnih sporazumov za dejavnosti oziroma družbenih dogovorov za območja.

č) Ostali podpisniki (republiškega) družbenega dogovora

- skladno z naravo svojega dela spremljajo nastajanje in delovanje tistih samoupravnih sporazumov za dejavnosti, katerih financiranje poteka prek te interesne skupnosti; pri tem upoštevajo zlasti 4. člen zakona, da morajo delavci v organizacijah združenega dela na področju družbenih dejavnosti, ki si pridobivajo dohodek s svobodno menjavo svojega dela z delom delovnih ljudi, katerih potrebe zadovoljujejo, ravnati v skladu s pogoji, zahtevami in delovnim programom ter z osnovami, ki so dogovorjene za menjavo dela; pri tem morajo upoštevati gibanje družbene produktivnosti dela;

- skladno z naravo svojega dela spremljajo delovanje tistih določb družbenih dogovorov za območja, ki urejajo zadeve, zaradi katerih je ustanovljena interesna skupnost.

C. NASTAJANJE SAMOUPRAVNIH SPORAZUMOV ZA DEJAVNOSTI IN DRUŽBENIH DOGOVOR ZA OBMOČJA

I. Nastajanje samoupravnih sporazumov za dejavnosti

„Delavci kot nosilci samoupravnega sporazumevanja so bili v prvi fazi premalo vključeni v celoten proces, zlasti pa premalo obveščeni o njem. Samoupravno sporazumevanje se je oblikovalo v časovni stiski. . . . Slaba obveščenost delavcev kaže na to, da smo dosedanje sporazumevanje vodili predvsem na višjih družbeno-političnih ravneh in pri tem premalo aktivirali delavce iz neposredne proizvodnje. To je pogojevalo tudi miselnost, da je usmerjanje delitve dohodka predvsem stvar pravno-tehničnih in vodilnih delavcev.“ (Stališča in sklepi XXXI. seje CK ZKS.)

Novi zakon o samoupravnem sporazumevanju je, upoštevajoč tako oceno, določil postopek sklepanja in sprejemanja samoupravnega sporazuma, tako da lahko ob ustreznem angažiranju družbeno-političnih organizacij, samoupravnih organov in delavcev samih dosežemo bistveno večjo aktivnost delavcev iz neposredne proizvodnje pri nastajanju in izvajanju samoupravnih sporazumov.

Zakonske določbe od 13. do 21. člena dokaj podrobno urejajo postopek sklepanja in sprejemanja samoupravnega sporazuma. Zaradi racionalnega, vendar hkrati učinkovitega poteka te faze menimo, da je treba zagotoviti:

- da načrt samoupravnega sporazuma v smislu 13. člena zakona izdelata dosedanja skupna komisija za samoupravni sporazum;

- da skupna komisija za samoupravni sporazum pošlje načrt samoupravnega sporazuma vsem udleženkam samoupravnega sporazuma določene dejavnosti, občinskemu svetu zveze sindikatov, republiškem odboru pristojnega sindikata ter republiškem sekretariatu za delo. V tistih občinah, kjer delujejo občinski odbori strokovnih sindikatov ali konference teh sindikatov, je občinski svet zveze sindikatov dolžan z načrtom seznaniti ta odbor ali konferenco. Razpravo o načrtu samoupravnega sporazuma organizira v temeljni organizaciji združenega dela osnovna sindikalna organizacija skupaj s pristojnim organom samoupravljanja ob sodelovanju drugih družbeno-političnih organizacij in vodstva temeljne organizacije;

- da se v razpravi, ob ustreznem pojasnjevanju vsebine, ciljev in posledic samoupravnega sporazuma delavci odločijo, ali pristopijo k temu samoupravnemu sporazumu in da zaradi organiziranega izražanja svojih interesov in usklajevanja le-teh z interesi drugih

udeležencev sporazuma izvolijo svojega delegata^x v zbor udeležencev samoupravnega sporazuma (po členu 14., drugega odstavka lahko temeljne organizacije združenega dela, ki se vključijo v postopek za sklenitev istega samoupravnega sporazuma, izberejo skupnega delegata za zbor udeležencev).

Na zboru delegatov udeležencev sporazuma izvolijo delegati skupno komisijo za samoupravni sporazum. S tem preneha mandat dosedanje skupne komisije. Hkrati na zboru delegatov, potem ko delegati izrazijo pripombe na načrt samoupravnega sporazuma, izvedejo tudi prvo usklajevanje interesov na ravni samoupravnega sporazuma te dejavnosti. Na podlagi pripomb, ki jih na načrt izrečejo udeleženci zbora, izdelata skupna komisija predlog samoupravnega sporazuma. Pri izdelavi predloga samoupravnega sporazuma upošteva skupna komisija predloge, pripombe in pobude, ki so jih na načrt samoupravnega sporazuma dale organizacije in organi sindikata.

Potem ko je izdelan predlog samoupravnega sporazuma, prehaja nastajanje samoupravnega sporazuma v izredno občutljivo fazo. V usklajevanje medsebojnih interesov se v tej fazi vključi tudi komisija za presojo vseh samoupravnih sporazumov. Zaradi nemotenega poteka obravnavanja predloga samoupravnega sporazuma je potrebno zagotoviti:

- da skupna komisija za samoupravni sporazum, potem ko je skladno s členom 17. izdelala predlog samoupravnega sporazuma — še preden ga pošlje temeljnim organizacijam združenega dela — seznaniti s predlogom komisijo za presojo. Komisija za presojo obravnava ta predlog in skupaj s skupno komisijo skuša odpraviti morebitna neskladja. Skladno s pooblastili, ki ji jih je dal zbor udeležencev, skupna komisija upošteva predloge in pripombe komisije za presojo in jih vnese v predlog sporazuma. Tiste pripombe in predloge komisije za presojo, ki jih v tem usklajevalnem postopku skupna komisija ne vključi v predlog samoupravnega sporazuma,

^x Velja opozoriti, da je med doslej izvoljenimi delegati nesorazmerno mnogo delavcev iz ekonomsko-finančnih ali drugih strokovnih služb TOZD. To je napačno. Delovanje samoupravnih organov in zlasti organizacij sindikata in ZK mora zagotoviti, da bodo zbori udeležencev samoupravnega sporazuma sestavljeni tako kot samoupravni organi v TOZD. Tudi zbor udeležencev je svojevrsten samoupravni organ. Delavce iz strokovnih služb pa je možno in potrebno pritegniti k strokovnemu delu v organih zbora (stalne ali občasne komisije, itd.).

komisija za presojo izoblikuje v svoje pripombe in predloge. Te pripombe in predlogi gredo v razpravo udeležencev sporazumevanja skupaj s predlogom samoupravnega sporazuma;

— da skupna komisija s predlogom samoupravnega sporazuma seznani pristojni organ sindikata. Le-ta organizira zbiranje pripomb o predlogu samoupravnega sporazuma od drugih organizacij in organov sindikata. Pristojni organ sindikata izoblikuje skupne pripombe ter z njimi seznani skupno komisijo. V usklajevalnem postopku skuša uskladiti predlog sporazuma s stališči in mnenji sindikata. Če sindikat sodi, da tudi po tem usklajevalnem postopku ni doseženo soglasje o bistvenih rešitvah posameznih vprašanj, ki neposredno zadevajo položaj delavcev in njihovih pravic, izoblikujejo svoja stališča do še vedno spornih vprašanj in z njimi prek skupne komisije seznani udeležence sporazuma;

— da v primeru, ko pristojni sindikat meni, da predlog samoupravnega sporazuma kljub usklajevalnemu postopku s skupno komisijo še vedno vsebuje določila, ki po mnenju sindikata ne zagotavljajo enakopravnega položaja delavcev ali prizadevajo njegove bistvene interese, s temi svojimi mnenji in utemeljitvami za taka stališča seznani osnovne organizacije sindikata podpisnic tega samoupravnega sporazuma, občinske odbore oziroma konference sindikata ter občinske svete zveze sindikatov. To je potrebno zaradi tega, da so delavci ob razpravljanju o predlogu samoupravnega sporazuma pravočasno in temeljito seznanjeni z mnenji sindikata;

— da skupna komisija za samoupravni sporazum pošlje predlog samoupravnega sporazuma s priloženimi pripombami komisije za presojo in z mnenjem sindikata vsem temeljnim organizacijam (tudi tistim, ki so zbrale skupnega delegata), občinskim svetom zveze sindikatov, republiškem odboru pristojnega sindikata in komisiji za presojo;^x

— da tako kot pri obravnavanju načrta samoupravnega sporazuma oziroma še z večjo pozornostjo organizirajo osnovne sindikalne organizacije in organi samoupravljanja v sodelovanju s političnimi organizacijami in vodstvom temeljne organizacije združenega dela temeljite razprave o predlogu samoupravnega sporazuma. Pri tem je treba zlasti opozoriti na tiste rešitve v predlogu samoupravnega sporazuma, ki so zaradi usklajevanja z interesi in mnenji večine drugih udeležencev tega samoupravnega sporazuma drugačne od pripomb na načrt, kot so jih izrazili delavci te temeljne organizacije. Organizatorji razprav v temeljni organizaciji morajo zagotoviti, da bodo delavci ob obravnavanju predloga samoupravnega sporazuma seznanjeni tudi s pripombami, ki sta jih na predlog samoupravnega sporazuma imela komisija za presojo in pristojni sindikat. Samoupravni organi in vodstva temeljnih organizacij združenega dela morajo zagotoviti toliko izvodov predloga samoupravnega sporazuma, pripomb komisije za presojo ter mnenj sindikata, da je razprava lahko aktivna in kvalitetna.

Čeprav so dolžnosti skupne komisije dokaj skopo opisane v členu 15 zakona („Skupna komisija skrbi za organiziran in usklajen potek sporazumevanja in opravlja druge naloge za udeležence, ki se določijo s sklepi zbora udeležencev . . .“), je njeno delo v tej fazi nastajanja samoupravnega sporazuma izredno zahtevno in obsežno. Zaradi tega morajo med udeleženci sporazuma in njihovo skupno komisijo ves čas sporazumevanja obstajati tesni stiki. Skupno komisijo morajo udeleženci sproti seznanjati o poteku razprave, o novih pobudah ipd., da bi lahko o bistvenih mnenjih, pobudah, spreminjevalnih predlogih in odločitvah udeležencev sporazuma seznanila vse druge udeležence tega sporazuma in tako opravila svojo usklajevalno funkcijo. To praktično pomeni, da vsi udeleženci sporazuma sproti seznanjajo skupno komisijo in prek nje druge udeležence sporazuma s svojimi pripombami, ker bi čakanje na iztek roka za pripombe oviralo usklajevanje stališč med udeleženci sporazuma. Sprotnost medsebojnega obveščanja mora omogočati skupni komisiji, da v predvidenem času za razpravo o

predlogu samoupravnega sporazuma in v primeru, ko med udeleženci sporazumevanja pride do bistvenih nesoglasij o vsebinskih vprašanjih, skliče zbor delegatov udeležencev sporazuma. Stališče zbora, ki ga skupna komisija prav tako posreduje vsem udeležencem sporazuma, lahko bistveno prispeva k razrešitvi med razpravo nastalih dilem.

Tako organiziran potek razprave o načrtu in predlogu samoupravnega sporazuma zagotavlja, da postanejo resnični nosilci sporazumevanja delavci v temeljnih organizacijah združenega dela, ki na organiziran način izražajo svoje interese in jih usklajujejo z interesi drugih temeljnih organizacij združenega dela in širšimi družbenimi interesi.

II. Nastajanje družbenih dogovorov za območja

Čeprav je že dosedanja zakonska ureditev samoupravnega sporazumevanja omogočala sklepanje samoupravnih sporazumov za območja, do le-teh ni prišlo, ker je bila družbeno-politična akcija usmerjena zlasti v sklepanje samoupravnih sporazumov po dejavnostih. Taka usmeritev je bila tudi objektivno pogojena. Brez potrebnih izkušenj tako organizacijske kot vsebinske narave — upošteva časovno stisko — ni bilo mogoče zgraditi sistema sporazumevanja, tako da bi bilo bistveno upoštevano tudi teritorialno načelo.

Iz poglavja „Kdo sklepa samoupravni sporazum oziroma družbeni dogovor za območje“ je razvidno, da obstajajo tri možnosti, vendar je najbolj smotno skleniti družbeni dogovor v smislu člena 29., tretjega odstavka, po katerem so njegovi udeleženci poleg občinske skupščine, občinskega sveta zveze sindikatov, interesnih skupnosti in drugih samoupravnih organizacij tudi **temeljne organizacije združenega dela**. Tak pristop k sklepanju družbenega dogovora za območja zagotavlja po eni strani odločilno vlogo delavcev v združenem delu pri urejanju odnosov, ki izvirajo iz tistega dela dohodka, s katerim razpolaga temeljna organizacija neposredno, temveč tudi iz drugih sestavin dohodka, s katerim razpolaga in upravlja soodvisno in soodgovorno z delavci drugih temeljnih organizacij združenega dela v občini, interesnih skupnostih in v drugih samoupravnih organizacijah v občini.

Na podlagi člena 13. in 29. zakona bo postopek sklepanja družbenega dogovora za območje potekal organizirano in učinkovito, če zagotovimo, da:

— občinska skupščina in občinski svet zveze sindikatov imenujeta iniciativno komisijo, ki pripravi oris vsebine družbenega dogovora za območje občine;

— iniciativna komisija pošlje udeležencem oris vsebine tega družbenega dogovora za območje in predlog, s katerim jih poziva, da pristopijo k tako opisanemu družbenemu dogovoru. Oris vsebine pošlje tudi republiškem sekretariatu za delo, da bi ga vpisal v pregled;

— v roku 30 dni udeleženci družbenega dogovora za območje sporočijo iniciativni komisiji, ali se vključujejo v postopek. Poleg tega v istem roku sporočijo svoje mnenje ali svoje predloge na oris vsebine družbenega dogovora za območje ter sporočijo ime svojega delegata, ki jih bo zastopal v zboru delegatov udeležencev družbenega dogovora za območje. Temeljna organizacija združenega dela se pri odločitvi o delegatu za zbor udeležencev lahko odloči za istega delegata, ki jo zastopa v zboru udeležencev samoupravnega sporazuma dejavnosti, ali pa za zbor udeležencev družbenega dogovora za območje izvoli drugega delegata.

Od izvolitve delegatov za zbor udeležencev družbenega dogovora za območje teče nadaljnji postopek smiselno enako, kot je opisan za samoupravni sporazum dejavnosti. Omembe vredna je le razlika, ki zadeva pristojni organ sindikata, ki obravnava predlog družbenega dogovora za območje in da nanj svoje mnenje. Medtem ko je pri samoupravnem sporazumu za dejavnost to pristojen organ sindikata (strokovni), je v postopku sklepanja samoupravnega sporazuma ali družbenega dogovora za območje pristojen organ, ki ga določijo udeleženci iz 28. člena zakona.

^x Za spremembe in dopolnitve samoupravnega sporazuma velja isti postopek, kot je opisan v tem poglavju.

Č. SKLEPNE UGOTOVITVE

1.

V gradivu so nekateri vsebinski ali organizacijski elementi opredeljeni v alternativah ali nakazani le kot dilema. Čeprav bo nadaljnja razprava odgovorila na mnoga še nerešena vprašanja, je vendarle prav, da v tej fazi konstituiramo dovolj širok manevrski prostor tako za razprave kot za konkretno družbeno prakso. Najbolj napredne in najbolj racionalne rešitve, preizkušene v neposredni praksi, bodo postale prevladujoč napotek za skupno delo.

2.

Vsebinska in organizacijska zasnova ni za vse obvezna shema ali recept. To je le osnovni dokument, ki naj zagotovi organizirano, usklajeno in racionalno delo vseh in vsakogar pri nadaljnjem dograjevanju in razvijanju sistema družbenega usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov.

3.

Dosedanja praksa je pokazala presnetljivo zavzetost delavcev v temeljnih in drugih organizacijah združenega dela, da zgradimo samoupravni sistem urejanja medsebojnih dolžnosti in pravic pri delitvi dohodka in osebnih dohodkov. Zaradi tega moramo zagotoviti, da bo tudi vsako posamično in skupno dejanje v prehodnem obdobju usmerjeno h končnemu cilju. To je pomembno predvsem zaradi tega, ker so v sedanjih samoupravnih sporazumih potrebne mnoge spremembe, da v njih uresničimo vse, kar z ustavo zasnovani odnosi pomenijo novega. Pri tem objektivno stojimo pred dvema nevarnostima: prva nevarnost je v tem, da bomo umetno ohranjali sedanje samoupravne sporazume tako dolgo, dokler ne bomo sposobni v celoti nadomestiti sedanjih s popolnoma dograjenimi sporazumi, ki bodo v vseh svojih sestavinah skladni z ustavo in zakonom; druga, za kvaliteto odnosov še večja pa je nevarnost, da navidezne spremembe in dopolnitve sedanjih samoupravnih sporazumov sprejmemo kot nov družbeni odnos, čeprav to v svojem bistvu niso. obeh skrajnosti se moramo izogniti, tako da bomo — upoštevaje končni namen — sedanje samoupravne sporazume dograjevali tako, da njihove posamezne sestavine (poslovni uspeh, tipični poklici, demokratičnost sprejemanja itd.) zamenjemo in nadomeščamo.

4.

Doslej je družbeni dogovor vseboval določila o osebnih prejemkih, ki imajo značaj poslovnih stroškov. Ta določila so bila

neposredno obvezna za podpisnice samoupravnih sporazumov. Zaradi spremenjene vloge družbenega dogovora je to problematiko nujno potrebno drugače urediti. Nekateri teh stroškov bi bili lahko predmet sporazumevanja po dejavnostih ali po območjih. Prav tako ne bi trpela kvaliteta samoupravnega sporazumevanja, če bi te osebne prejemeke določili v nekem zakonu (na primer v zakonu o odbitnih postavkah iz dohodka TOZD).

5.

Delavci v družbenih dejavnostih sklepajo samoupravne sporazume in pri tem upoštevajo smiselno vse, kar je povedano za sistem in njegove sestavine nasploh. Še vedno pa je nerazrešen njihov položaj glede opredelitve skupnega obsega sredstev za osebno in skupno porabo. V tem materialu navedena izhodišča morajo biti osnova za nadaljnjo konkretizacijo in prilagajanje konkretnim razmeram, ker tudi delavci v organizacijah združenega dela družbenih dejavnosti niso vsi v enakih družbenoekonomskih razmerah.

6.

Naj ne bo prestrogo, toda vendarle je treba reči, da bi zakon, ki bi lahko upošteval vsa resnična spoznanja o pomenu in vsebini ustavnih sprememb, moral nastajati zdaj. V tem smislu je sedanji zakon, ki ureja družbeno usmerjanje delitve dohodka in osebnih dohodkov, sprejet prezgodaj. Zaradi tega vsebuje objektivno pogojene sestavine, ki so potrebne dodatnih pojasnil, in zaradi tega se je pri njegovem uresničevanju potrebno vedno znova vračati k ustavi, ki je temeljni usmerjevalec naših dejanj.

Gradivo izdelali:

MAJDA KOGOJ-BUDA, republiški svet

Zveze sindikatov Slovenije

Francka Gabron, gospodarska zbornica
SR Slovenije

Anica Plahuta, republiški svet
Zveze sindikatov Slovenije

Mara Podrekar, republiški
sekretariat za delo

Stjepan Šaubert, republiški svet
Zveze sindikatov Slovenije

Marjan Zupan, republiški svet
Zveze sindikatov Slovenije

VSEBINA

	Stran
A. UVOD	3
B. VRSTE IN VSEBINA SAMOUPRAVNIH SPORAZUMOV IN DRUŽBENIH DOGOVOROV	5
B. I. SPORAZUMEVANJE TEMELJNIH ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA V ORGANIZACIJAH ZDRUŽENEGA DELA	5
B. II. SAMOUPRAVNO SPORAZUMEVANJE TEMELJNIH IN DRUGIH ORGANIZACIJ ZDRUŽENEGA DELA, KI PREDSTAVLJAJO PANOGO	6
B. III. SAMOUPRAVNI SPORAZUMI ZA DEJAVNOSTI	6
a) Izhodišča za razporeditev dohodka	7
b) Izhodišča za delitev sredstev za osebne dohodke	7
c) Ostala določila samoupravnih sporazumov za dejavnosti	9
B. IV. SAMOUPRAVNI SPORAZUMI ZA OBMOČJA	9
B. V. DRUŽBENI DOGOVOR ZA OBMOČJA	10
B. VI. (REPUBLIŠKI) DRUŽBENI DOGOVOR	11
1. Naloge, ki jih opravljajo podpisniki (republiškega) družbenega dogovora sporazumno in skupaj	11
2. Postopek, po katerem podpisniki usklajujejo svoja stališča za sporazumno reševanje spornih zadev	12
3. Opravila in ravnanje posameznih podpisnikov (republiškega) družbenega dogovora	12
a) izvršni svet Skupščine SR Slovenije	12
b) Gospodarska zbornica SR Slovenije	12
c) sindikati	12
č) ostali podpisniki (republiškega) družbenega dogovora	13
C. NASTAJANJE SAMOUPRAVNIH SPORAZUMOV ZA DEJAVNOSTI IN DRUŽBENIH DOGOVOROV ZA OBMOČJA	13
1. NASTAJANJE SAMOUPRAVNIH SPORAZUMOV ZA DEJAVNOSTI	13
NASTAJANJE DRUŽBENIH DOGOVOROV ZA OBMOČJA	14
Č. SKLEPNE UGOTOVITVE	15